

Domsagohistorik

Leksands tingsrätt

Text: Elsa Trolle Önnerfors

Tings- och rådhusinventeringen 1996 - 2007

Eva Löfgren
Ylva Blank
Henrik Borg
Elsa Trolle-Önnerfors
Johanna Roos

Leksands tingsrätt

På landskapslagarnas tid var Svealand indelat i land och hundaren (Svealands motsvarighet till Götalands härad).¹ Under medeltiden utgjorde Dalarna ett enda hundare som rymde tre domkretsar (tredingar). Senare utgjorde de olika socknarna hundarets domkretsar.² Sverige fick en enhetlig domstolsorganisation på landsbygden då Magnus Erikssons landslag infördes på mitten av 1300-talet. I Dalarna fick man emellertid inte någon häradsindelning även om de andra delarna av landslagen trädde i kraft. På 1300-talet började man dock att hålla ting i socknarna istället för i tredingarna. Socknarna motsvarade alltså tingslag. Man övergick också till att kalla domhavanden för häradshövding. Det fanns inte något gemensamt tingsställe för Dalarna, utan häradshövdingen reste runt i landskapet och höll sockenting.³ Eftersom Dalarna hade en annan rättslig organisation/terminologi än resten av Svealand, så fick Karl XI:s reform 1680 inte samma genomslagskraft i Dalarna som i resten av landet. Rättsskipningen i landskapet sköttes sedan 1625 av två landsdomare, även kallade lagläsare, men 1682 erhöll en av domarna titeln häradshövding och därmed erkände Dalarna (Kopparbergs län) officiellt de principer som resten av Svealand antagit genom 1680 års reform. Det dröjde dock till 1686 innan reformen var slutgiltigt genomförd. Båda domhavanden fick då titeln häradshövding.⁴

Utvecklingen från slutet av 1600-talet fram till slutet av 1800-talet

På 1680-talet var Dalarna indelat i två domsagor: Kopparbergs östra och Kopparbergs västra domsaga.⁵ Vissa förändringar genomfördes inom domsagorna 1687.⁶ 1780 delades Kopparbergs östra i två nya jurisdiktioner; Kopparbergs östra domsaga och Skedvi, Kopparberg och Aspeboda, Vika, Svärdsjö, Sundborn samt Torsångs domsaga.⁷ Den sistnämnda domsagan utökades med Folkare, Husby och Hedemora tingslag 1799, och domsagans benämning blev från och med nu Kopparbergs lagens och Näsgråds läns domsaga.⁸ Samtidigt överfördes Sätters tingslag till den Kopparbergs östra domsaga.⁹

Nästa judiciella förändring inom Kopparbergs östra domsaga, eller Österdalarnes domsaga som den kallades under 1800-talet, kom 1858. Detta år överfördes Särna tingslag till Hedemora domsaga. Samtidigt bröts även Stora Tuna och Gustafs tingslag ut och förenades med Falu domsaga. 1876 delades de resterande tingslagen inom domsagan upp i två nya jurisdiktioner, Nedansiljans domsaga respektive Ovensiljans domsaga (Ovensiljans domsaga, se Mora tingsrätt). I Nedansiljans domsaga ingick tre tingslag: Leksands, Åls och Bjurås tingslag, Gagnefs tingslag samt Rättviks och Ore tingslag.¹⁰

¹ Inger, 1997, s. 44. (Götaland var å andra sidan indelat i land och häraden).

² Inger, 1997, s. 45.

³ Inger, 1997, s. 47. Jfr Almquist, 1954, s. 160.

⁴ Jfr K.Br. den 28/4 1686 (Almquist, 1954, s. 165).

⁵ I Kopparbergs västra domsaga ingick följande tingslag: Nås, Järna, Floda, Malung, Lima, Äppelbo, Grangärde, Norrbräcke och Söderbräcke. Kopparbergs östra domsaga omfattade tingslagen Säter, Folkare, Husaby, Hedemora, Skedvi, Kopparberg, Vika, Svärdsjö, Sundborn, Torsång, Tuna, Leksand, Gagnef, Rättvik, Mora, Orsa, Älvdalen och Särna (Almquist, 1954, s. 167).

⁶ Sätters, Folkare, Husby och Hedemora tingslag överfördes från den östra domsagan till den västra (Almquist s. 167).

⁷ Almquist, 1954, s. 166. Skedvi, Kopparberg och Aspeboda, Vika, Svärdsjö, Sundborn och Torsångs tingslag bildade som sagt en egen domsaga medan resterande tingslag (Tuna, Leksand, Gagnef, Rättvik, Mora, Orsa, Älvdalen och Särna) kvarstod i Kopparbergs östra domsaga

⁸ K.Br. den 4/12 1798 (Almquist s. 167).

⁹ Almquist, 1954, s. 166.

¹⁰ SFS 1875:39 s. 8. Se även Leche, 1968, s. 17.

Rättviks och Ore tingslag

Rättvik och Ore bildade ett gemensamt tingslag. I Rättviks tingslag var tingen till en början ambulerande, och något fast tingsställe fanns inte. Man höll bland annat ting i Gärdebyn, Vikarbyn och Lerdal. Ore socken bildade till en början ett tingslag tillsammans med Orsa socken. De allra flesta tingen hölls i Orsa som hade flest invånare i tingslaget. De gånger häradsrätten var i Ore socken hölls tingen i sockenstugan och prästgården i Ore samt i länsmansgården i Dalbyn.¹¹ Ore överfördes till Rättviks tingslag 1779.¹² Tingslaget kallades från och med 1894 enbart för Rättviks tingslag.¹³ I slutet av 1700-talet uppfördes ett tingshus strax ovanför gästgiveriet i Lerdal. Byggnaden togs i bruk 1787. 1807 förstördes emellertid huset i en brand, och tingsförhandlingarna fick flyttas till sockenstugan i Lerdal. Sockenstugan fungerade som tingslokal fram till 1826. Tingsstället flyttades då till Rättvik, och ett nytt tingshus invigdes inne i Rättvik samma år. Tingshuset var i bruk fram till 1945. Under de närmast följande sex åren användes församlingshemmet i Rättvik som domstolslokal i väntan på att det nya, kombinerade kommunal- och tingshuset på Vasagatan skulle bli färdigt. Byggnadsarbetet påbörjades 1951, och i januari 1952 hölls det första tinget i huset.¹⁴ Byggnaden fungerade som tingsställe fram till den 1 januari 1983 (men i praktiken användes tingsstället ända fram till 1988).

Leksands, Åls och Bjursås tingslag

Fram till 1820-talet hade Leksand, Ål och Bjursås ambulerande ting vilket innebar att man inte hade ett fast tingsställe. En av anledningarna till detta var att tingslagets domkrets var så geografiskt vidsträckt. Istället bildade många av socknarna under medeltiden egna, små tingslag. Från 1600-talet fram till 1820-talet höll man för det mesta ting i sockenstugan intill kyrkan i Leksand. Även i Bjursås höll man ting i närheten av kyrkan. I slutet av 1600-talet flyttades förhandlingarna till sockenstugan och därefter till länsmansgården i Bjursås. Efter 1728 hölls inga ting i Bjursås socken. I Ål, precis som i Bjursås, fungerade sockenstugan och länsmansgården som domstolslokaler. Det sista tinget i Ål hölls 1775.¹⁵ 1823 blev Leksand fast tingsställe, och samma år uppfördes ett tingshus vid Leksands kyrka (huset ligger mittemot det nuvarande tingshuset). Byggnaden fungerade även som tjänstebostad för ortens länsman, och som annex till gästgiveriet som låg på andra sidan vägen. På 1880-talet var tingshuset gammalt och förfallet, men det skulle dröja ännu en tid innan något nytt tingshus uppfördes.¹⁶ Från och med 1894 kallades tingslaget för Leksands tingslag.¹⁷

Gagnefs tingslag

Gagnefs tingslag höll till en början ting i sockenstugan i Gagnef. Då byggnaden brann ned 1865 flyttades tinget till skolhuset som låg vid kyrkan i Gagnefs kyrkby. Huset fungerade även som lärarbostad och sockenstuga. 1914 framförde justitieombudsmannen klagomål, och anmärkte på att rättskipningen inom Gagnefs tingslag var alldeles för långsam. Dessutom höll man ting så sällan att det var svårt för ortsbefolkningen att få till exempel lagfarts- och inteckningsärenden prövade. Justitieombudsmannen föreslogs därför att Gagnefs tingslag skulle slås samman med Leksands tingslag, vilket också skedde 1916 trots vissa protester från invånarna i Gagnef.¹⁸ De menade att resekostnaderna till Leksand skulle bli så dyra att de ”mindre bemedlade ej kunde genom

¹¹ Leche, 1977, s. 177f.

¹² K.Br. den 7/6 1779 (Almquist, 1954, s. 167).

¹³ Bihang till SFS 1893 nr 30 s. 2.

¹⁴ Leche, 1967, s. 192-214

¹⁵ Leche 1967 s. 18f.

¹⁶ *Nya lagberedningens betänkande*, 1884, tabell n:o 1

¹⁷ Bihang till SFS 1893 nr 30 s. 2.

¹⁸ SFS 1915:227. Se även Leche (1967) s. 55ff.

häradsrätten söka rättvisa.”¹⁹ I samband med sammanslagningen placerades gemensamma tingsstället i Leksand. Samma år sålde tingshusbyggnadsskyldige i Leksands socken det gamla tingshuset till tingshusbyggnadsskyldige i det nybildade Leksands och Gagnefs tingslag, som i sin tur sålde huset vidare. Ett nytt tingshus uppfördes i närheten av kyrkan i Leksand under åren 1917-18.²⁰ Tanken på att uppföra ett nytt tingshus hade väckts kring sekelskiftet då det gamla tingshuset renoverades. Reparationerna av det gamla huset var nämligen kostsamma, men det dröjde dock ändå fram till 1915 och tingslagssammanslagningen innan byggnadsplanerna sattes i verket. Tingshuset, som invigdes i december 1918, låg på samma väg (Kyrkoallén) som det gamla tingshuset.²¹ 1948, i samband med införandet av nya Rättegångsbalken, slogs de två tingslagen i Nedansiljans domsaga ihop till ett enda med benämningen Leksands tingslag. De båda tingsställena i Leksand och Rättvik skulle användas även i fortsättningen.²²

Utvecklingen under andra hälften av 1900-talet

Från slutet av 1940-talet hade den offentliga sektorn, och därmed kommunerna, fått allt fler uppgifter: skolan hade byggts ut, socialvården och bostadsbyggandet likaså, för att inte glömma all teknisk service i form av el, avlopp och vatten. I början av 1950-talet genomfördes den så kallade storkommunreformen, och de allra minsta kommunerna försvann. Syftet med reformen var skapa logiska och rationella kommunindelningar. De borgerliga kommunerna skulle vara så pass stora att de kunde erbjuda den service som samhället kunde förvänta sig. Även domsagoindelningen påverkades av kommunförändringarna och rationaliserades. Domkretsarna blev betydligt större än vad de hade varit tidigare.²³

Ytterligare kommunreformer genomfördes på 1960- och 70-talen, då bland annat det gamla stadsbegreppet försvann. 1965 förstatligades rådhusrätterna, och i början av 1970-talet trädde den nya underrättsreformen i kraft. Häradsrätterna och rådhusrätterna försvann och ersattes av tingsrätter. Tingshusbyggnadsskyldigheten upphörde vid samma tidpunkt. 1971 bildades Nedansiljans tingsrätt. Man hade två tingsställen, ett i Leksand, som dessutom var kansliort, och ett i Rättvik.²⁴ Tanken var från början att Nedansiljans tingsrätt skulle läggas ner i slutet av 1973, och domkretsen skulle då läggas under Falu tingsrätt.²⁵ Av detta blev emellertid intet. 1973 beslutades att tingsrätten skulle få vara kvar ett tag, och dras in i januari 1977 istället.²⁶ Beslutet revs dock upp ännu en gång, och tingsrätten fick vara kvar. Domkretsen var densamma som tidigare, men namnet ändrades dock från Nedansiljans tingsrätt till Leksands tingsrätt 1975.²⁷ Tingsstället i Rättvik drogs in från och med 1983.²⁸ Tingsrätten är idag inrymd i tingshuset från 1918 i Leksand.

¹⁹ Leche, 1968 s. 57.

²⁰ SFS 1915:227.

²¹ Leche, 1968, s. 35ff.

²² SFS 1947:679.

²³ Från och med 1952 omfattade Nedansiljans domsaga följande område: Gagnefs, Åls, Bjursås, Leksands, Siljansnäs, Rättviks, Boda och Ore landskommuner (SFS 1950:456).

²⁴ SFS 1970:501. År 1971 omfattade Nedansiljans domkrets, efter ytterligare kommunsammanslagningar på 1960- och början av 1970-talet, följande område: Gagnefs, Leksands, Ore, Rättviks, Siljansnäs och Åls kommuner (SFS 1970:501, jfr 1973:740).

²⁵ SFS 1970:501.

²⁶ SFS 1973:325. Efter ytterligare kommunförändringar ingick följande kommuner i Nedansiljans domkrets från och med 1974: Gagnef, Leksand och Rättvik (SFS 1973:325).

²⁷ SFS 1974:735.

²⁸ SFS 1982:996.

Leksands tingsrätt**Leksands tingslag²⁹**

Domsagotillhörighet:	1682-1686	Med Sätters, Folkare, Husby, Hedemora, Stora Skedvi, Kopparbergs, Vika ³⁰ , Svärdsjö, Sundborns, Torsångs, Stora Tuna ³¹ , Gagnefs, Rättviks, Mora, Orsa och Särna tingslag
	1687-1779	Med Stora Skedvi, Kopparbergs, Vika, Svärdsjö, Sundborns, Torsångs, Stora Tuna, Gagnefs, Rättviks, Mora, Orsa och Särna tingslag
	1780-1798	Med Tuna, Gagnefs, Rättviks, Orsa, Mora och Särna tingslag
	1799-1857	Med Tuna, Gagnefs, Rättviks, Orsa, Mora, Älvdalens ³² , Särna ³³ och Sätters tingslag
	1858-1875	Med Gagnefs, Rättviks, Mora, Orsa, Älvdalens och Särna tingslag
	1876-1970	Med Gagnefs och Rättviks tingslag ³⁴

Tingsplatser:	1680-1823	Ambulerande
	1823-1970	Leksand

Häradshövdingar

Magnus Persson	1686-1696
Gerhard Lohrman	1696-1700
Johan Komstedt	1700-1711
Fredrik Brander	1711-1712
Johan Björling	1712-1731
Carl de Brenner	1731-1747
Per Sernander	1747-1762
Gustaf Malmin	1762-1794
Gustaf Sommelius	1794-1815
Carl Gustaf Hallengren	1815-1822
Jonas Alin	1822-1851
Per Erik Bosæus	1852-1873
Otto Hjalmar Leonard Claëson	1876-1913
Carl Wilhelm Anrep	1913-1939
Ernst Henrik Leche	1939-1964
Anders Hallström	1964-

²⁹ Leksands tingslag kallades en tid före 1894 Leksands, Åls och Bjursås tingslag.

³⁰ Vika tingslag kallades senare Vika, Kniva och Hosjö tingslag.

³¹ Senare kallat Stora Tuna och Gustafs tingslag.

³² Älvdalen blev självständigt tingslag först från och med 1805.

³³ Särna tingslag var under åren 1843-1861 förenat med Älvdalens tingslag.

³⁴ Jfr kungl. brev den 21 maj 1875. Domsagan benämndes Nedansiljans domsaga.

Gagnefs tingslag

Domsagotillhörighet:	1682-1686	Med Sätters, Folkare, Husby, Hedemora, Stora Skedvi, Kopparbergs, Vika ³⁵ , Svärdsjö, Sundborns, Torsångs, StoraTuna ³⁶ , Leksands, Rättviks, Mora, Orsa och Särna tingslag
	1687-1779	Med Stora Skedvi, Kopparbergs, Vika, Svärdsjö, Sundborns, Torsångs, Stora Tuna, Leksands, Rättviks, Mora, Orsa och Särna tingslag
	1780-1798	Med Tuna, Leksands, Rättviks, Orsa, Mora och Särna härad
	1799-1857	Med Stora Tuna, Leksands, Rättviks, Orsa, Mora, Älvdalens ³⁷ , Särna ³⁸ och Sätters härad
	1858-1875	Med Leksands, Rättviks, Mora, Orsa, Älvdalens och Särna tingslag
	1876-1970	Med Leksands och Rättviks tingslag ³⁹

Tingsplatser:

1915-1970	Leksand
-----------	---------

Häradshövdingar

Magnus Persson	1686-1696
Gerhard Lohrman	1696-1700
Johan Komstedt	1700-1711
Fredrik Brander	1711-1712
Johan Björling	1712-1731
Carl de Brenner	1731-1747
Per Sernander	1747-1762
Gustaf Malmin	1762-1794
Gustaf Sommelius	1794-1815
Carl Gustaf Hallengren	1815-1822
Jonas Alin	1822-1851
Per Erik Bosæus	1852-1873 (sic)
Otto Hjalmar Leonard Claëson	1876-1913
Carl Wilhelm Anrep	1913-1939
Ernst Henrik Leche	1939-1964
Anders Hallström	1964-

Rättviks tingslag⁴⁰

³⁵ Vika tingslag kallades senare Vika, Kniva och Hosjö tingslag.

³⁶ Senare kallat Stora Tuna och Gustafs tingslag.

³⁷ Älvdalen blev självständigt tingslag först från och med 1805.

³⁸ Särna tingslag var under åren 1843-1861 förenat med Älvdalens tingslag.

³⁹ Jfr kungl. brev den 21 maj 1875. Domsagan benämndes Nedansiljans domsaga. Leksands tingslag kallades en tid före 1894 för Leksands, Åls och Bjursås tingslag.

⁴⁰ Ore socken överflyttades år 1779 från Orsa tingslag till Rättviks tingslag.

Domsagotillhörighet:	1682-1686	Med Sätters, Folkare, Husby, Hedemora, Stora Skedvi, Kopparbergs, Vika ⁴¹ , Svärdsjö, Sundborns, Torsångs, Stora Tuna ⁴² , Gagnefs, Leksands, Mora, Orsa och Särna tingslag
	1687-1779	Med Stora Skedvi, Kopparbergs, Vika, Svärdsjö, Sundborns, Torsångs, Stora Tuna, Gagnefs, Leksands, Mora, Orsa och Särna tingslag
	1780-1798	Med Stora Tuna, Gagnefs, Leksands, Orsa, Mora och Särna härad
	1799-1857	Med Stora Tuna, Gagnefs, Leksands, Orsa, Mora, Älvdalens ⁴³ , Särna ⁴⁴ och Sätters härad
	1858-1875	Med Gagnefs, Leksands, Mora, Orsa, Älvdalens och Särna tingslag
	1876-1970	Med Gagnefs och Leksands tingslag ⁴⁵

Tingsplatser:	-1800	Ambulerande
	ca 1800-1924	Lerdal
	1924-1970	Rättvik

Häradshövdingar

Magnus Persson	1686-1696
Gerhard Lohrman	1696-1700
Johan Komstedt	1700-1711
Fredrik Brander	1711-1712
Johan Björling	1712-1731
Carl de Brenner	1731-1747
Per Sernander	1747-1762
Gustaf Malmin	1762-1794
Gustaf Sommelius	1794-1815
Carl Gustaf Hallengren	1815-1822
Jonas Alin	1822-1851
Per Erik Bosæus	1852-1873 (sic)
Otto Hjalmar Leonard Claëson	1876-1913
Carl Wilhelm Anrep	1913-1939
Ernst Henrik Leche	1939-1964
Anders Hallström	1964-

Litteratur

Almquist, Jan Eric *Lagsagor och domsagor i Sverige: med särskild hänsyn till den judiciella indelningen* Norstedt Stockholm 1954-1955

Inger, Göran: *Svensk rättshistoria*, Malmö, 1997

⁴¹ Vika tingslag kallades senare Vika, Kniva och Hosjö tingslag.

⁴² Senare kallat Stora Tuna och Gustafs tingslag.

⁴³ Älvdalen blev självständigt tingslag först från och med 1805.

⁴⁴ Särna tingslag var under åren 1843-1861 förenat med Älvdalens tingslag.

⁴⁵ Jfr kungl. brev den 21 maj 1875. Domsagan benämndes Nedansiljans domsaga. Leksnads tingslag kallades en tid före 1894 för Mora, Sofia Magdalena och Venjans tingslag.

Leche, Ernst, "Tingsställen och rättsväsende", I: *Rättvik, del 1:2, Socknen och kommunen*, Västerås, 1967

Leche, Ernst, *Tingsstället i Leksand*, Falun 1968

Nya lagberedningens betänkande angående rättsväsendets ombildning. Fjerde delen. Bihang, Stockholm 1884, tabell n:o 1 angående Leksands, Åls och Bjursås tingslag